

De vraag van de globalisatie

David Harvey

De Britse geograaf David Harvey, die hierboven uitgebreid werd ingeleid door zijn collega Erik Swyngedouw, leverde de hieronder afgedrukte tekst als bijdrage aan het Marx-congres te Parijs (december 1995).

In de laatste twintig jaar werd "globalisatie" een leutelbegrip om onze gedachten te organiseren over hoe de wereld in elkaar steekt. Hoe en waarom het zo'n centrale positie kon verwerven in onze woordenschat, is een interessant verhaal.

Ik zal ingaan op de theoretische en politieke implicatie van deze verschuiving binnen de taal. Maar ik zal beginnen met twee groepen van vragen om duidelijk te maken wat de belangrijke politieke veranderingen zijn in het westerse discours (wat niet noodzakelijk overeenkomt met een verandering in de realiteit); het discours van grote delen van de socialistische beweging inclusief.

1. Waarom vond het woord "globalisatie" ingang in onze discoursen? Wie deed het ingang vinden en waarom? En wat moeten we denken van het feit dat "globalisatie" als manier om ons denken te organiseren en om de politieke mogelijkheden in kaart te brengen, steeds meer begrippen als "imperialisme", "kolonialisme" en "neo-kolonialisme" heeft verdrongen, zelfs bij "progressieven" en "linkse mensen" in de hoogkapitalistische wereld?

2. Hoe werd globalisatie als concept gebruikt in politieke termen? Duidt de adoptie van het begrip op een bekentenis van machteloosheid van de kant van delen van de nationale, regionale en lokale arbeidersbeweging? Heeft het geloof in de term in hoge mate remmend gewerkt op lokale en zelfs nationale politieke actie? Zijn de lokale en nationale arbeidersbewegingen slechts zulke niets-betekende tandradertjes in de kolossale helse machine van het internationale kapitalisme dat er nergens mogelijkheden zijn voor politiek gemanoeuvreren?

Vanuit deze hoek bekeken is er een enorme politieke prijs te betalen voor de term globalisatie en haar connotaties. Maar voor we de term afwijzen of helemaal buiten gooien, kan het goed zijn om eens grondig na te gaan wat het allemaal juist incorporeert en wat we theoretisch en politiek kunnen leren van de korte geschiedenis van de wijze waarop die term gebruikt wordt.

Laat ik beginnen met een suggestie; nl. dat we "globalisatie" zien als een proces, eerder dan als een politiek-economische conditie die onlangs is ontstaan. Op die manier wordt er misschien niet

gezegd dat het om een constant proces gaat, of dat het zou inhouden dat het proces bijvoorbeeld een radicaal nieuwe fase heeft bereikt of dat haar ontwikkeling in een bijzondere of zelfs "finale" fase is aanbeland. Maar de definitie in "proces"-termen zorgt er wel voor dat we ons concentreren op *hoe* globalisatie opdook en opduikt.

Reeds vanaf 1492, en zelfs al vroeger, zette het globalisatie-proces van het kapitalisme zich in. En het is steeds van bijzonder belang geweest voor de kapitalistische dynamiek. Globalisatie is dus al van bij de start een wezenlijk onderdeel geweest van de kapitalistische ontwikkeling. Het is belangrijk te begrijpen waarom. De accumulatie van kapitaal is altijd een zeer geografische en ruimtelijke kwestie geweest. Zonder de inherente mogelijkheden van geografische uitbreiding, ruimtelijke reorganisatie en ongelijke geografische ontwikkeling, zou het kapitalisme al lang niet meer bestaan als politiek-economisch systeem. Deze voortdurende omzetting van de kapitalistische contradictie in wat ik een "ruimtelijke fixatie" noem, heeft een globale historische geografie van kapitaalaccumulatie gecreëerd waarvan we het karakter maar beter goed verstaan.

Marx en Engels legden hierop de nadruk in het Communistisch Manifest. De moderne industrie creëert niet alleen de wereld-markt maar heeft behoefte aan een constant uitbreidende markt, ze "jaagt de bourgeoisie over het aardoppervlak," waardoor ze "zich overal moet nestelen, overal moet neerstrijken, overal verbindingen moet leggen." Ze vervolgen: "De bourgeoisie heeft bij haar uitbuiting van de wereldmarkt een kosmopolitisch karakter gegeven aan de productie en consumptie in elk land... Alle oude gevestigde nationale industrieën zijn vernietigd of worden dagelijks vernietigd. Ze werden verjaagd door nieuwe industrieën waarvan de introductie een kwestie van leven en dood wordt voor alle beschaafde naties; door industrieën die niet meer werken met inheemse ruwe grondstoffen, maar met ruwe grondstoffen die gehaald worden uit de meest veraf gelegen gebieden; industrieën waarvan de producten niet alleen ter plaatse worden geconsumeerd, maar ook overal ter wereld. In plaats van de oude behoeften, bevredigd door de eigen productie,

vinden we nieuwe behoeften die voor hun bevrediging producten vereisen uit verre, exotische landen. In de plaats van de oude lokale en nationale afzondering en zelfvoorziening, gaan we nu relaties aan in alle richtingen en hebben we een universele interdependentie van naties. En wat geldt voor materiële dingen, geldt ook voor de intellectuele productie. De intellectuele creaties van de individuele naties worden gemeengoed. Nationale eenzijdigheid en bekrompenheid zijn van langsom minder mogelijk, en vanuit de talrijke nationale en lokale literaturen ontstaat er een wereldliteratuur..."

Het is moeilijk zich een meeslepender beschrijving van de globalisatie voor te stellen. En het was precies vanuit deze analyse dat de imperatief werd afgeleid dat "alle arbeiders zich moeten verenigen" als een noodzakelijke voorwaarde voor een anti-kapitalistische en socialistische revolutie.

Sinds Marx en Engels werd er een resem discoursen gemaakt van hoe het kapitalisme z'n geografie heeft gestructureerd (zoals Lenins theorie over het imperialisme, Luxemburgs visie op het imperialisme als de redder van de kapitalistische accumulatie, en Mao's voorstelling van de primaire en secundaire contradicties in de klassenstrijd). Deze werden later nog aangevuld met meer complexe discoursen van de accumulatie op wereldschaal (Amin), de productie van een kapitalistisch wereldsysteem (Wallerstein), de ontwikkeling van onderontwikkeling (Frank & Rodney). In de mate dat marxistische ideeën en politieke praktijken zich over de wereld verspreidden (in een parallel proces van globalisatie van de klassenstrijd), werden er evenveel lokale/nationale discoursen gegenereerd van weerstanden tegen invasies, onderbrekingen en imperialistische bedoelingen van het kapitalisme. En slechts een kleine groep van denkers en mensen van de praktijk hebben enige aandacht geschonken aan de regionale verschillen en stedelijke processen als deel van een proces van ongelijke geografische ontwikkeling van het kapitalisme (zowel van de productiekrachten en als van de sociale relaties) in de ruimte.

Als resultaat moeten we erkennen dat de funderingen van de klassenstrijd vaak plaatsgebonden zijn en dat het universalisme

waarnaar het socialisme refereert, bemiddelt moet worden tussen de verschillende plaats-specifieke behoeften, belangen en aspiraties. Zoals Raymond Williams (1989, 242) goed begreep, liggen de funderingsmogelijkheden van een socialistische politiek altijd in wat hij een "militant particularisme" noemde. Daarmee bedoelde hij: "Het unieke en buitengewone karakter van de zelforganisatie van de arbeidersklasse... waarbij particuliere strijd op een nogal speciale manier verbonden wordt met een algemene strijd. De beweging moet waar- en duidelijk maken dat de op het eerste zicht bijzondere aanspraak dat de verdediging van bepaalde particuliere belangen en de vooruitgang die op deze terreinen wordt geboekt in feite het algemeen belang dienen, *als ze op de gepste wijze worden samengebracht.*" (mijn cursivering, DH)

De implicatie, die door heel wat socialisten wellicht zal verfoeid worden, is dat "... een nieuwe theorie van het socialisme nu de plaats als een centraal gegeven moet beschouwen. Herinner u het argument dat de proletariër geen thuisland had en zich daarmee kon onderscheiden van de bezittende klassen. Maar het werd duidelijk aangetoond dat de plaats een cruciaal element is in het bindingsproces — misschien wel meer voor de arbeidersklasse dan voor de bezittende klasse — omwille van de explosie van de internationale economie en de vernietigende effecten op de oude gemeenschappen van de de-industrialisatie. Als het kapitaal elders heengetrokken is, wordt de belangrijkheid van de plaats nog duidelijker aangetoond."

Het ligt niet in mijn bedoeling om de uitgebreide literatuur te behandelen over de ruimtelijke en geografische aspecten van de kapitalistische ontwikkeling (zelfs al zou zo iets doenbaar zijn). Maar ik denk wel dat het belangrijk is om een reeks van spanningen en soms oncomfortabele compromissen binnen de marxistische traditie te erkennen en het "hoe" te begrijpen, zowel theoretisch als politiek, van de geografische dynamiek van de kapitaalaccumulatie en klassenstrijd. Als we bijvoorbeeld zien hoe Lenin en Luxemburg tegenover elkaar kwamen te staan m.b.t. de nationale kwestie, of hoe de grote controversie over de mogelijkheden van het socialisme binnen één land, of zelfs

binnen één stad zich aanbood; of als we zien dat de Tweede Internationale tot een compromis kwam met het nationalisme tijdens de Eerste Wereldoorlog en dat de Comintern heen en weer geslingerd werd in de kwestie van hoe haar eigen internationalisme moest geïnterpreteerd worden, dan moeten we vaststellen dat de socialistische/ communistische beweging er nooit in slaagde om, politiek of theoretisch, een bevredigend begrip te ontwikkelen van de geografische dynamiek van de kapitaalaccumulatie en van de geopolitiek van de klassenstrijd.

Een zorgvuldig onderzoek van de retoriek van het Communistisch Manifest brengt de bron aan het licht van het dilemma. Terwijl het in die delen over de pogingen van de bourgeoisie om een klassedominantie te realiseren, duidelijk is dat het om een geografische kwestie gaat, is de bijna onmiddellijke omkering in de tekst naar een puur temporele en diachronische uiteenzetting zeer opvallend. Blijkbaar is het moeilijk om dialectisch te denken over ruimte, waardoor veel marxisten van de praktijk — met Feuerbach — in hun mening gelaten worden dat tijd "de geprivilegeerde categorie is van de dialecticus, omdat het uitsluit en onderschikt waar ruimte tolereert en nevenschikt."

Ik merk dat zelfs de term historisch materialisme de betekenisvolheid van het geografische uitwist. En als ik de laatste paar jaar heb gestreden om het idee van het "historisch-geografisch materialisme" ingang te doen vinden, dan is dat omdat deze verschuiving in de terminologie ons voorbereidt om op een meer flexibele manier en, naar ik hoop, ook nauwgezetter te kijken naar het belang van processen als de globalisatie en de ongelijke geografische ontwikkeling. En als ik in mijn huidig werk worstel met de vraag hoe je dialectisch kan omgaan met de tijd-ruimte (en de samenvoeging van deze termen is op zich al bijzonder belangrijk, denk ik), dan is dat omdat ik de behoefte voel aan betere manieren om te begrijpen. En sterker, om te komen tot een politieke oplossing voor de onderliggende spanning in het marxistisch discours tussen enerzijds wat dikwijls verwordt tot een tijdelijke teleologie van het klassetriomfalisme (tegenwoordig vooral in z'n negatie omgezet door

de bourgeoisie die het einde van de geschiedenis proclameert) of tot een schijnbaar incoherente en oncontroleerbare geografische fragmentatie van de klasse-idee, en anderzijds andere vormen van sociale strijd in elke uithoek en elke spleet van de kapitalistische wereld.

In de praktijk waren zelfs de diachronische discoursen van de klassenstrijd voor het grootste deel territoriaal gebonden zonder zich erg druk te maken over een justificatie van de geografische onderverdelingen waarop ze gebaseerd zijn. We kregen dan ontelbare discoursen over de vorming van de Engelse, Welshe, Franse, Duitse, Italiaanse, Catalaanse, Zuid-Afrikaanse, Zuid-Koreaanse... arbeidersklassen alsof het allemaal natuurlijke geografische entiteiten betreft. De aandacht gaat naar klasse-ontwikkeling binnen een bepaalde ruimte die, als je het van dichterbij onderzoekt, een ruimte blijkt binnen een internationale ruimte van kapitaal-, arbeid- en informatiestromen... op hun beurt samengesteld uit ontelbare kleinere ruimten met elk hun specifieke eigenschappen. Als we bijvoorbeeld kijken naar de actie die beschreven werd door Edward Thompson in zijn klassieke werk "The Making of the English Working Class", dan blijkt het vaak te gaan om een reeks bijzondere lokale gebeurtenissen dikwijls in los verband met elkaar. Foster mag de verschillen op een nogal mechanische wijze hebben weergegeven in zijn verslag van de "Class Struggle in the Industrial Revolution", maar ik denk dat men niet kan ontkennen dat klassenstructuur, klassebewustzijn en klassenpolitiek in Oldham, Northampton en South Shields (lees: Colmar, Lille, St. Etienne, of Minneapolis, Mobile en Lowell) op een nogal verschillende manier opgebouwd en uitgewerkt waren, waardoor de geografische verschillen binnen de natie belangrijker werden dan velen willen toegeven. Deze denkwijze is nu gemeengoed in het marxistisch discours over kapitaal, waardoor het lijkt dat er onderscheiden Duitse, Britse, Japanse, Amerikaanse, Zweedse, Singaporeaanse, Braziliaanse... versies zijn (soms is dit onderscheid verder ingedeeld in regionale tegenstellingen zoals die tussen Noord en Zuid in Italië, Brazilië en Groot-Brittannië...), die elkaar allemaal onderling beconcurreren binnen de globale ruimtelijke economie.

Dus moet er met deze spanning binnen de marxistische traditie rekening gehouden worden. Aan de ene kant hebben we ruimteloze en geografisch ongedifferentieerde discoursen (tegenwoordig vooral theoretisch, maar er zijn ook polemische en politieke versies van te vinden), die de kapitalistische ontwikkeling beschouwen als een puur tijdelijk proces.

Klassenstrijd wordt vooral gezien als een kwestie van de uitbuiting van één klasse door een andere en de geschiedenis is dan een resultaat van die strijd. Aan de andere kant hebben we geografische benaderingen waarin er klassenallianties gevormd worden op een plaats (en dit omvat dikwijls een arbeidersklasse die gekarakteriseerd wordt door wat Lenin verketterde als een beperkend vakbondsbewustzijn), om klassenallianties op andere plaatsen uit te buiten. De theoretische justificatie om de exploitatie van een klasse door een andere klasse homoloog te zien aan de exploitatie van een plaats door een andere, is nooit sterk geweest. En de veronderstelling dat plaatselijke bevrijdingen (nationale vrijheidsstrijd, bijvoorbeeld) progressief zijn in de termen van de klassenstrijd en omgekeerd, houden bij zorgvuldig onderzoek niet lang stand. Het zijn in feite talloze voorbeelden van verwarring tussen de soorten strijd. Hoe kunnen we dan dit probleem ontwarren?

Een van de dingen die de term "globalisatie" nu aantoont, denk ik, is een diepgaande geografische reorganisatie van het kapitalisme, waardoor veel van de vooronderstellingen zoals bijvoorbeeld de "natuurlijke" geografische eenheden waarbinnen het kapitalisme zijn historische baan beschrijft, steeds meer aan betekenis verliezen (als ze er al hadden). We worden daardoor geconfronteerd met een historische kans om de reikwijdte van de geografie van het kapitalisme te vatten, om de productie van de ruimte te zien als een vormend moment binnen (als tegenovergesteld aan iets dat door afleiding geconstrueerd wordt door) de dynamiek van de kapitaalaccumulatie en klassenstrijd. In zekere zin is dit een mogelijkheid voor het marxisme om zich te onttrekken aan de gijzelneming van een verborgen ruimtelijkheid die de duistere macht had om de logica van zowel ons denken als van ons politiek handelen te

domineren. Het laat ons ook toe om te begrijpen hoe precies klassen- en inter-ruimtelijke strijd met elkaar kunnen verward worden, en om de strijd aan te gaan met de mogelijkheid van het kapitalisme om de klassenstrijd te beheeren door die strijd geografisch te verdelen en beheersen. Bovendien zitten we in een positie van waaruit we de spatio-temporele contradicties die inherent zijn aan het kapitalisme begrijpen, en daardoor zijn we beter in staat om de zwakste schakel uit te buiten en de ergste gruwelen van de kapitalistische neiging tot gewelddadige, ofschoon "creatieve" destructie te laten barsten.

De vraag is dan hoe we dansen op deze partituur, zowel theoretisch als politiek? Ik begin met de eenvoudigste stellingen die ik kan vinden. Er zijn duale spanningen ingebed in het circulatie-proces van het kapitaal. Periodisch en onafwendbaar barsten die open tot krachtige momenten van tegenstelling.

Ten eerste: Kapitalisme neigt naar het versnellen van de turnover-tijd, naar het versnellen van de circulatie van het kapitaal en bijgevolg naar het revolutioniseren van de tijdshorizonten van de ontwikkeling. Maar het kan dat slechts doen door lange termijn investeringen (in, bijvoorbeeld, een dichtbebouwd milieu, en ook in een verfijnde en stabiele infrastructuur voor productie, consumptie, uitwisseling, communicatie en dergelijke meer). Daarenboven zit een belangrijke krijgslist om crises te voorkomen in het absorberen van overgeaccumuleerd kapitaal in lange termijn-projecten (zoals bijvoorbeeld de fameuze "sociale werken" die door de staat worden gelanceerd in tijden van depressie) en dit vertraagt de turnover-tijd van het kapitaal. Bijgevolg verzamelt er zich een buitengewone stoet van tegenstellingen rond de kwestie van de tijdshorizon waarbinnen de verschillende soorten kapitaal functioneren. Historisch gezien, en de hedendaagse situatie is daarop geen uitzondering, werd deze spanning slechts opgemerkt in de tegenstellingen die opduiken tussen geld en financieringskapitaal aan de ene kant, en handels-, manufactuur-, landbouw-, informatie-, constructie-, diensten-, en staatskapitaal aan de andere kant. Maar de tegenstellingen kunnen ook

gevonden worden binnen afdelingen (tussen munt- en beursgerichte markten bijvoorbeeld, of tussen landontwikkelaars en speculanten). Er bestaan natuurlijk alle soorten mechanismen om de kapitaal-dynamieken te coördineren die met verschillende tijdsschalen en op een verschillend ritme werken. Maar ongelijke ontwikkeling van turnover-tijd en temporaliteiten, van de soort die teweeg gebracht worden door de recente implosie van de tijdshorizonten binnen de krachtige financiële sector, kunnen een ongewenste tijdelijke compressie creëren die bijzonder stresserend werkt op andere delen van het kapitaal, waaronder natuurlijk ook het kapitaal dat belichaamd wordt door de staat. Onnodig om te zeggen dat het nog meer stress genereert voor de arbeiders en de leefwereld van de socio-ecologische reproductie. Het is een van de cruciale aspecten van de politieke economie van de laatste twintig jaar.

Ten tweede: Het kapitalisme wordt verleid om alle ruimtelijke barrières te elimineren, om "de ruimte te vernietigen door de tijd", zoals Marx het uitdrukt, maar het kan dat slechts doen door middel van de productie van een vaste ruimte. Daarmee produceert het kapitalisme een geografisch landschap (van ruimtelijke relaties, van territoriale organisatie en van systemen van plaatsen die verbonden zijn in een "globale" verdeling van arbeid en van functies) dat aangepast is aan zijn eigen dynamiek van accumulatie op een bepaald moment van zijn geschiedenis, om dit geografisch landschap te vernietigen en herop te bouwen in functie van die accumulatie op een later moment. Er zijn een aantal aspecten van dit proces te onderscheiden.

a. De reductie van de kosten en verplaatsingstijd is steeds het oogmerk geweest van de technologische innovatie. Tolwegen, kanalen, spoorwegen, de automobiel, straal-vliegtuigen en luchtverkeer hebben bewegingen van goederen en van mensen progressief bevrijd van de wrijving die bij afstand hoort. Parallele innovaties in het postsysteem, de telegrafie, de radio, telecommunicatie, en tegenwoordig het World Wide Web hebben de kosten voor de transfer van informatie bijna tot nul herleid.

b. Het bouwen van vaste fysieke infrastructuur

die de faciliteiten moeten verschaffen voor deze beweging zowel als voor de productie-activiteiten, uitwisseling, distributie en consumptie, oefent een heel andere kracht uit op het geografische landschap. Meer en meer kapitaal is ingebed in de ruimte als grond-kapitaal, als kapitaal dat gebonden is aan de grond, waardoor een “tweede natuur” en een geografisch-georganiseerde bronnen-structuur gecreëerd wordt die steeds meer de loop van de kapitalistische ontwikkeling afremt. Het idee om op een of andere wijze de stedelijke infrastructuur van Tokyo-Yokohama of New York zomaar te ontmantelen en opnieuw te beginnen, is belachelijk. Het effect is, dat het geografisch landschap van het kapitalisme met de tijd steeds meer verhard en dat aldus een belangrijke contradictie gecreëerd wordt tegenover de toenemende bewegingsvrijheid.

c. Het derde element is de constructie van een territoriale organisatie, vooral (maar niet uitsluitend) onder de vorm van staatsmacht om het geld, het recht en de politiek te reguleren en om de middelen voor dwang en geweld te monopoliseren in overeenstemming met een soevereine wil. Natuurlijk zijn er talrijke marxistische staatstheorieën, waarvan vele zodanig abstractie maken van historische en geografische gegevens met als gevolg dat men staten als Gabon en Liberia op gelijke voet kan plaatsen met de VS of Duitsland, en dus niet lijkt te erkennen dat de meeste staatsgrenzen in de wereld tussen 1870 en 1925 werden getrokken (de helft dan nog arbitrair, door de Fransen en de Britten alleen). De meeste staten werden pas na 1945 onafhankelijk. Het is waar dat het Verdrag van Westfalen voor de eerste maal het principe invoerde dat onafhankelijke soevereine staten, die elkaars autonomie en territoriale integriteit erkennen, zouden moeten co-existeren in de kapitalistische wereld, maar het proces om de territoriale organisatie van de wereld volgens dat principe te globaliseren nam verschillende eeuwen in beslag (en ging gepaard met heel wat geweld). En de processen die dit systeem deden ontstaan, kunnen het ook ongedaan maken, zoals volgens sommige commentatoren nu inderdaad gebeurt. Kortom, we moeten de processen van de vorming en het uiteenvallen van staten interpreteren in termen van globalisatie. Zo

krijgen we een permanent proces te zien van territorialisering, de-territorialisering en her-territorialisering, in de loop van de historische geografie van het kapitalisme.

Gewapend met deze concepten zijn we beter in staat om het proces van globalisatie te zien als een proces van de productie van ongelijke tijdelijke en geografische ontwikkeling. En zoals ik hoop aan te tonen, kan deze verschuiving in het taalgebruik gezonde politieke consequenties hebben, die ons misschien weg kunnen voeren van het gruwelijke pessimisme en ons terug kan brengen tot een discussie over wat meer handelbare politieke mogelijkheden.

Met dat in mijn achterhoofd kom ik terug op wat de term “globalisatie” zou kunnen betekenen en waarom die tegenwoordig zo belangrijk geworden is. Er zijn drie belangrijke verschuivingen te onderkennen:

1. De financiële deregulatie begon in de VS begin de jaren '70 als een geforceerd antwoord op de stagflatie die toen intern optrad en op de teloorgang van het Bretton Woods Systeem van internationale handel en ruil (vooral te wijten aan de ongecontroleerde groei van de Euro-dollarmarkt). Ik denk dat het belangrijk is om in te zien dat de golf van financiële deregulatie geen bewuste strategie was van het kapitaal, maar eerder een toegift aan de realiteit (zelfs al profiteerden bepaalde segmenten van het kapitaal veel meer dan andere). Maar Bretton Woods was een globaal systeem, dus was wat hier werkelijk gebeurde de vervanging van één globaal systeem (dat voornamelijk politiek werd gecontroleerd door de VS) door een ander globaal systeem dat meer gedecentraliseerd was en gecordineerd werd door de markt, waardoor de financiële condities van het kapitalisme vluchtiger en onstabielier worden. De retoriek die deze verschuiving begeleidde, was verregaand geïmpliceerd in de promotie van de term “globalisatie” als een deugd. En als ik in een cynische bui verkeer, denk ik wel eens dat het de financiële pers was die ons allemaal (ik ook) beetnam en ons deed geloven dat “globalisatie” iets nieuw was, terwijl het slechts om een promotie-truc ging om het beste te maken van een noodzakelijke aanpassing van het

internationale financieringssysteem.

2. De media en de communicatiesystemen, en bovenal de zogenaamde "informatie-revolutie", brachten enkele betekenisvolle veranderingen in de organisatie van productie en consumptie, zowel als in de definitie van volkomen nieuwe wensen en behoeften. De ultieme "de-materialisatie van de ruimte" ontstond binnen het militaire apparaat, maar werd onmiddellijk ingepalmd door de financiële instituties en het multinationale kapitaal die er een middel in zagen om hun activiteiten in de ruimte onmiddellijk te coördineren. Het kwam neer op de vorming van een zogenaamde gedematerialiseerde "cyber-space" waarbinnen bepaalde belangrijke (vooral financiële en speculatieve) transacties zouden kunnen bestaan. Maar toen bekeken we ook revoluties en oorlogen, live op televisie, en zagen we de media-ruimte en de communicatie-ruimte imploderen in een wereld waar de monopolisering van de macht van de media steeds problematischer werd.

Het idee van een "informatie-revolutie" was toen sterk aanwezig. Het is makkelijk om dit te overschatten. Het nieuwe van dit alles maakte indruk, maar het nieuwe van de spoorweg en de telegraaf, de automobiel, de radio en de telefoon maakten in hun tijd ook indruk. Deze vroege voorbeelden zijn verhelderend, want elk op z'n beurt veranderden ze de manier waarop de wereld draaide, waarop aan politiek kon gedaan worden en waarop de sociale relaties tussen mensen op een steeds grotere schaal konden worden omgezet in geobjectiverde sociale relaties. En het is duidelijk dat de relaties tussen werken en leven, op de werkvloer, in culturele vormen, wel degelijk snel veranderen als antwoord op de informatie-technologie. Interessant is dat dit een sleutelement is op de rechtse politieke agenda in de VS. De nieuwe technologie, zo zegt Newt Gringrich (daarbij geadviseerd door Alvin Toffler wiens rechtse utopie volledig steunt op het idee van een derde-golf informatie-revolutie), is wezenlijk emancipatorisch, maar om deze emancipatorische kracht te bevrijden van zijn politieke ketenen, is het essentieel een politieke revolutie na te streven om alle instituties van de "tweede golf" industriële revolutie — overheidsregulatie, welvaartsstaat, collectieve

instituties voor loononderhandelingen, en dergelijke meer — te ontmantelen. Dit is een vulgaire versie van de marxistische stelling, dat veranderingen binnen de productiekrachten, de sociale relaties voortstuwen, en de geschiedenis beïnvloedt.

3. De kost van en de nodige tijd voor de goederenstromen donderden naar beneden in een van die verschuivingen die periodiek zijn opgedoken binnen de geschiedenis van het kapitalisme.

Deze drie verschuivingen in het globalisatieproces werden begeleid door een aantal andere belangrijke afgeleide kenmerken.

1. De productie en organisatorische vormen van multinationaal kapitaal in het bijzonder veranderden, overmatig gebruik makend van de gereduceerde kosten van goederen- en informatieverkeer. Offshore-productie werd in de jaren '60 plotseling sterk veralgemeend. De geografische spreiding en fragmentatie van productiesystemen, arbeidsverdelingen en specialisaties volgde, alhoewel de voortschrijdende centralisatie van de bedrijfsmacht volop bezig was. Corporaties hebben meer macht om de ruimte te onderwerpen, individuele plaatsen vatbaarder maken voor hun grilletjes. Het wereldwijde televisie-toestel, de wereldwijde auto; het werden alledaagse aspecten van het politiek-economisch leven. Delocalisering van de productie werd een alledaags verhaal — sommige grootschalige productie-operaties verhuisden de laatste twintig jaar vier tot vijf maal.

2. 's Werelds loonarbeidskracht werd meer dan verdubbeld in minder dan twintig jaar. Dit gebeurde ten dele dank zij de snelle bevolkingsgroei, maar ook door het tot loonarbeid brengen van steeds grotere delen van de bevolking, zoals gebeurde in Zuid-Korea, Taiwan, Afrika en uiteindelijk zelfs in het ex-Sovjet-blok. Het wereldproletariaat is nu veel omvangrijker dan ooit, maar het is geografisch versnipperd en daarom veel moeilijker te organiseren.

3. De wereldbevolking is ook in beweging geweest. De VS heeft nu het hoogste aantal vreemdelingen [foreign born] sinds de jaren '20, en ondanks allerlei pogingen, lijkt de immigratievloed onmogelijk te stoppen. Staatsgrenzen zijn

niet zo doorlaatbaar voor mensen en arbeid als voor kapitaal, maar ze zijn nog steeds doorlaatbaar genoeg. London, Parijs en Rome zijn veel meer immigratie-steden dan ze ooit waren, waardoor immigratie wereldwijd een veel signifikanter onderwerp is dan het ooit het geval is geweest. De organisatie van de arbeid stelt bijzondere problemen in het licht van aanzienlijke etnische en culturele diversiteit.

4. De urbanisatie ratelde door tot hyperurbanisatie. Het exponentieel tempo van de urbanisatie versnelde na 1950 en creëerde een belangrijke ecologische, politieke, economische en sociale revolutie in de ruimtelijke ordening van de wereldbevolking. De stadsbevolking verdubbelde proportioneel in dertig jaar en we zien nu massale geografische bevolkingsconcentraties van een grootte die we voordien onvoorstelbaar achtten. Het organiseren van de arbeidersklasse in bv. Manchester of Chicago in de jaren 1870 was een heel andere taak dan het organiseren van de klassestrijd in het hedendaagse Sao Paulo, Lagos, Shanghai, Bombay, enz. met hun populaties van om en bij de twintig miljoen.

5. De territorialisatie van de wereld is niet alleen veranderend als gevolg van het einde van de Koude Oorlog. Misschien was het belangrijkste de veranderende rol van de staat die een aantal (maar niet alle) van z'n traditionele machten heeft verloren om de mobiliteit van het kapitaal te controleren (in het bijzonder financierings- en geldkapitaal). Bijgevolg werden staatshandelingen meer in toom gehouden door geld- en financieringskapitaal dan ooit tevoren. Het spel heette nu structurele aanpassing en fiscale soberheid en tot op zekere hoogte werd de rol van de staat gereduceerd tot het uitzoeken van wegen om een bedrijfsvriendelijk klimaat te promoten. De "globalisatie-stelling" werd daarbij een sterk ideologisch middel om de socialisten, de voorstanders van de welvaartsstaat, de nationalistten, enz. in het nauw te drijven. Toen de Britse Labour Party gedwongen werd tot een knieval voor de IMF-eisen voor het doorvoeren van een soberheidsbeleid, werd het duidelijk dat er grenzen waren aan de nationale autonomie met betrekking tot een fiscale politiek (iets wat de Fransen ook hadden moeten erkennen na 1981). Welvaart voor de armen werd daarom grotendeels

vervangen door overheidssteun aan het kapitaal (Mercedes-Benz kreeg onlangs van de staat Alabama een cadeau aangeboden van een kwart miljard dollar subsidie, bedoeld om het bedrijf te overtuigen zich daar te vestigen).

6. Maar terwijl de afzonderlijke staten een deel van hun macht inboetten, creëerde wat ik de geografische democratisering noem nieuwe mogelijkheden. Het werd moeilijker voor gelijk welke centrale macht om de anderen tot de orde te roepen en het werd gemakkelijker voor de perifere machten om zich aan te sluiten bij het kapitalistische concurrentiespel. De macht van het geld is "cynisch en nivellerend". Maar zoals Marx observeert, duikt er dan een sterke antinomie op: terwijl kwalitatief "geld geen grenzen had qua werkzaamheid", begrenzen of vermeerderen de kwantitatieve limieten van het geld in de handen van individuen (en van staten) hun sociale macht in belangrijke opzichten. Gegeven de deregulatie van de financiën, bijvoorbeeld, was het onmogelijk om Japan als sterke financiële macht te verhinderen om een belangrijke invloed uit te oefenen. De staten moesten meer aandacht besteden aan hun concurrentiepositie (een subthema van het globalisatie-argument dat heel belangrijk geworden is). Competitieve staten konden het heel goed maken in de mondiale concurrentie — en dat betekende dat lage loon landen met een strikte arbeidsethiek het dikwijls beter deden dan andere. Arbeidscontrole werd daardoor een vitale ideologische kwestie binnen de globalisatiestelling, andermaal de socialistische argumenten in het defensief dwingend.

We kunnen twee algemene vragen stellen met betrekking tot deze trends. Terwijl iedereen, denk ik, de kwantitatieve veranderingen die optraden zal toegeven, moet het debat gaan over de vraag of deze kwantitatieve veranderingen groot genoeg zijn en samen genomen synergetisch genoeg zijn om ons in een kwalitatief nieuw tijdperk van de kapitalistische ontwikkeling te plaatsen die een radicale herziening vereist van onze theoretische concepten en ons politiek apparaat (om nog maar te zwijgen over onze verwachtingen). Het idee dat dit inderdaad het geval is, wordt in de eerste plaats ondersteund door al die "posts" die we om ons heen zien: post-industrieel, post-modernisme,

post-structuralisme. Werd er dus een kwalitatieve transformatie gewrocht op basis van deze kwantitatieve verschuivingen? Mijn eigen antwoord op die vraag is een duidelijke "ja", maar daar moet onmiddellijk aan toegevoegd worden dat er geen fundamentele revolutie plaatsvond in de productiewijze en de daarmee verbonden sociale relaties en dat, als er enige echte kwalitatieve trend te bespeuren valt, het de trend naar de herbevestiging van de beginnegentiende eeuwse kapitalistische waarden is, gekoppeld aan een twintigste eeuwse neiging tot het doelbewust permanent overtollig maken van grote delen van de wereldbevolking met betrekking tot de basisdynamiek van de kapitaalaccumulatie.

Als de stelling van een beperkte kwantitatieve verschuiving serieus moet genomen worden, dan is de vraag hoe we zowel de theorie als de politiek moeten herdefiniëren. En het ziet er naar uit dat we het verst komen met de door mij voorgestelde taal-verschuiving van "globalisatie" naar "ongelijke spatio-temporele ontwikkeling" van het kapitalisme.

De eerste betekenis van al deze veranderingen voor links is, dat de relatief geprivilegeerde positie van de arbeidersklassen in de ontwikkelde landen, gereduceerd werd tot proporties relatief aan de condities van de arbeiders in de rest van de wereld. Het tweede punt is dat de levensstandaard in de ontwikkelde landen het volle gewicht te dragen kregen van de kapitalistische capaciteit om "creatief te vernietigen" met het oog op de uiterst vluchtige, lokale, regionale en nationale economische vooruitzichten (de meest oplevende stad van vandaag is de noodlijdende regio van morgen). Rechts rechtvaardigt dit alles met de verborgen hand van de markt die er voor zal zorgen dat het iedereen ten goede komt, op voorwaarde dat de staats-tussenkomen (en ze zouden eraan toe moeten voegen — maar ze doen dat gewoonlijk niet — machtsmonopolie) zo miniem mogelijk is. Het is een "vulgaire" vorm van de economistische stelling, maar we zouden ons bewust moeten zijn van de kracht die uitgaat van vulgaire argumenten en van de ideologische betekenis van het beslag dat rechts legt op de veranderingen van de

productiekrachten om daarmee op te roepen tot een revolutionaire politiek.

De socialistische beweging moet natuurlijk uitzoeken hoe ze deze revolutionaire mogelijkheden kan gebruiken, niet alleen ten dienste van de organisatie van de klassenstrijd, maar ook ten dienste van de constructie van een ecologisch gevoelige socialistische maatschappij. Maar belangrijker: de socialistische beweging moet zich schikken naar de bijzonder krachtige golven van ongelijke spatio-temporele ontwikkeling die het organiseren zo precair en moeilijk maken. Maar precies in dezelfde termen waarin Marx de noodzaak vaststelde dat de arbeiders aller landen zich moesten verenigen in het gevecht tegen de globalisatie van de bourgeoisie, moet de socialistische beweging een mogelijkheid vinden om, in de theorie en in de politieke praktijk, net zo flexibel om te gaan met ruimte als de kapitalistische klasse dat doet.

Er is, geloof ik, een bruikbare weg om er een begin mee te maken. Vraag eerst waar de anti-kapitalistische strijd te vinden is? Het antwoord is, denk ik: overal. Er is geen regio in de wereld waar er geen uitingen van woede en ontevredenheid over het kapitalistische systeem te vinden zijn, en in sommige streken zijn de anti-kapitalistische bewegingen eerder diep geworteld dan oppervlakkig. Gelokaliseerd "militant particularisme" (en ik keer bewust terug naar Raymond Williams' uitspraak) is overal te vinden: van de militia-bewegingen in de wouden van Michigan (vele daarvan zijn gewelddadig anti-kapitalistisch en tegen de grote bedrijven [anti-corporate], maar ook racistisch en exclusief) tot de bewegingen van de Indianen en Braziliaanse boeren die actie voeren tegen de ontwikkelingsprojecten van de Wereldbank. Als we scherp kijken door de spleten van de ongelijke spatio-temporele ontwikkeling van het kapitalisme, dan vinden we daar een vruchtbare kiem van oppositie. Maar deze oppositie, hoe militant ook, blijft vaak particularistisch (soms zelfs extreem). Het ontbreekt haar aan coherentie en oriëntatie, waardoor het gemakkelijk is voor de kapitalistische belangen om het te domineren via een verdeel en heers strategie.

De historische sterkte van de marxistische

beweging zat in het synthetiseren van de diverse conflicten met hun veelvuldige en uiteenlopende doelen tot een meer universele anti-kapitalistische beweging met een wereldwijd doel. Vanuit de inspiratie van deze traditie wil ik nu een aantal argumenten distilleren die bijzonder toepasbaar lijken op het huidige tijdsgewricht.

Het synthetiseren moeten blijven doorgaan aangezien de domeinen en de terreinen waarop de strijd plaats heeft permanent veranderen met de kapitalistische dynamiek en met de veranderingen van de globale condities. De marxistische traditie heeft een enorme bijdrage te leveren tot de synthese gezien het pionierswerk die ze heeft verricht op het vlak van de middelen voor het vinden van de gemeenschappelijkheid in de veelvuldigheid en van de identificatie van primaire/secundaire/tertiaire condities van de onderdrukking en de uitbuiting. Dit werk moet hernieuwd worden.

We moeten eerst de productie van de ongelijke spatio-temporele ontwikkeling begrijpen; alsook de intense contradicties die tegenwoordig binnen dat veld bestaan, niet alleen voor de kapitalistische trajecten van ontwikkeling (die nogal wat zelf-vernietiging, devaluatie en bankroet omvatten), maar ook voor de bevolkingen die steeds maar kwetsbaarder geworden zijn voor het geweld van de versobering, de werkloosheid, de ineenstorting van de diensten, de aantasting van de levensstandaard en de kwaliteit van het milieu. We moeten de particularismen overstijgen, het patroon benadrukken en deze analyse uitbreiden om een geheel divers gebied van problemen te kunnen omvatten.

We moeten aantonen dat uiteenlopende problemen als AIDS, de opwarming van de aarde en de teloorgang van het milieu, de vernietiging van lokale culturele tradities, wezenlijk klassenkwesaties zijn en dat het opbouwen van een gemeenschap in klassenstrijd beter in staat is om de voorwaarden van de onderdrukking op te heffen in een breed spectrum van sociale actie. Ik benadruk dat dit geen pleidooi is voor pluralisme, maar een pleidooi om de klassegebonden inhoud van een breed scala van anti-kapitalistische bekommernissen bloot te leggen. "Een voor allen en allen voor een" blijft een vitale slogan voor

enige daadwerkelijke politieke actie.

Maar het werken aan de synthese moet opnieuw wortel schieten in de organische condities van het dagelijks leven. Dit omvat niet het opzichschuiven van de abstracties die Marx en de marxisten ons hebben nagelaten, maar het betekenen het hervalideren en het herwaarderen van deze abstracties door ze in te sluiten in de volksstrijd die er aan de oppervlakte niet altijd proletarisch mag uitzien in de zin die traditioneel aan die term wordt gegeven. In dit opzicht moet het marxisme tegen zijn eigen verkalking vechten en tegen zijn vastgeroest kapitaal aan concepten, instituties, praktijken en politiek die aan de ene kant wel kunnen functioneren als een excellente bron, maar aan de andere kant ook als een dogmatische barrière tegenover actie. Een deel van het werk voor een congres als dit bestaat in het onderscheiden van wat bruikbaar is en wat niet, en het zou pas verwonderen als dat niet gepaard zou gaan met bitterheid zo nu en dan. Het neemt niet weg dat we het moeten doen.

In dit opzicht wil ik slechts één punt behandelen. De traditionele methode van marxistische interventie functioneerde via een politieke voorhoedepartij. Maar er zijn moeilijkheden opgerezen bij het opdringen van een enkele bedoeling, een enkel objectief of een enkel doel aan de anti-kapitalistische bewegingen die een veelheid aan doelen hebben. Zoals verschillende anderen hebben aangedragen, creëert het emancipatorische vertrouwen van het marxisme hier zijn eigen negatie. De mensheid bevrijden voor haar ontwikkeling, betekent zich open stellen voor de productie van het verschil, het betekent zelfs zich bewegen op het terrein van de contestatie binnen en tegen de verschillen, eerder dan ze te onderdrukken (daarvoor staat de rechterzijde ijvert; we zouden de kracht van dit argument moeten beseffen). De reële, in tegenstelling tot de tot-koopwaar-gemaakte culturele divergentie [commodified cultural divergence], kan net zo goed naar voren geschoven worden als een resultaat van anti-kapitalistische strijd, als ze tegengesteld is aan de totstandkoming van een uniforme, homogene socialistische mens. Uiteindelijk was het kapitalisme een de hegemoniserende kracht bij de totstandkoming van een relatief homogene

kapitalistische persoon en dit was zelf het brandpunt van de massale anti-kapitalistische gevoelens. De socialistische zaak moet zeker net zo goed gaan over de emancipatie weg van deze lieve homogeniteit, als over de creatie van een analoge conditie.

Maar vandaag, hebben we nog steeds een voorhoede nodig. Maar we hebben geen behoefte aan een voorhoedepartij die één enkel doel

opdringt. Het werken aan een synthese — en ik aanzie dit congres als een welkom gebaar in die richting — moet snel vooruit gaan. Daar zou een avantgarde politieke organisatie zich moeten op toelagen. We hebben hopen werk te doen. Laten we dus beginnen.

(vertaling Jaak Perquy)

